

UDK:94:636.933.2(575.151)

Abdisattor QOSIMOV,
Termiz davlat universiteti tadqiqotchisi
E-mail: abdisattorq@gmail.com

TerDU professori, t.f.d S.N.Tursunov taqrizi asosida

MUSTAQILLIK YILLARI O'ZBEKISTONDA CHORVACHILIK MAHSULOTLARINING SAMARADORLIGI: NATIJALAR VA MUAMMOLAR

Annotatsiya

Ushbu maqolada mustaqillik yillarida fermer xo'jaliklarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan qator qaror va farmonlar qabul qilinishi, fermer xo'jaliklari tomonidan chorvachilik mahsulotlarini davlatga yetkazib berish miqdorining oshib borishi, aholi chorva mollariga pullik xizmat ko'rsatadigan zoovetpunktlar tashkil etish va ularni malakali mutaxassislar bilan ta'minlash vazifasi yuklatilishi, qo'ychilik sohasi rivoji, haqida fikr-mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: Fermer, chorvachilik, Qorako'l qo'y, qo'y va echki, veterinariya, naslchilik.

INDEPENDENCE YEARS THE EFFECTIVENESS OF LIVESTOCK PRODUCTS IN UZBEKISTAN: RESULTS AND PROBLEMS

Annotation

This article provides for the adoption of a number of decisions and decrees aimed at supporting farms during the years of independence, an increase in the amount of supply of livestock products to the state by Farms, a zoovetpunk providing paid services to livestock of the population.

Key words: Farmer, livestock, Karakul Sheep, sheep and goat, veterinary, breeding.

ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЖИВОТНОВОДСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ: РЕЗУЛЬТАТЫ И ПРОБЛЕМЫ

Аннотация

В этой статье рассматривается принятие ряда постановлений и указов, направленных на поддержку хозяйств в годы независимости, увеличение объемов поставок животноводческой продукции фермами государству, зооветпункт, оказывающий населению платные услуги животноводству

Ключевые слова: Фермер, животноводство, Каракулская овца, овца и коза, ветеринария, разведение.

Kirish. Mustaqillik yillarida fermer xo'jaliklarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan qator qaror va farmonlar qabul qilindi. Respublika hukumati tomonidan amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida fermer xo'jaliklar soni, ularning yer maydoni, hamda mazkur xo'jaliklar qaramog'idagi chorva mollarining miqdori, qishloq xo'jalik mahsulotlarining yetishtirishdagi ulushi yildan-yilga ortib bordi.

Tadqiqot metodologiyasi. Fermer xo'jaliklari tomonidan chorvachilik mahsulotlarini davlatga yetkazib berish miqdori ham oshib bordi. Jumladan, 1993-yilda respublikaning barcha fermer xo'jaliklari tomonidan ishlab chiqarilgan 6,9 ming tonna go'shtdan 6,1 ming tonnasi, 42 ming tonna sutdan 38,4 ming tonnasi, 2889 ming dona tuxumdan 2452 ming donasi, shuningdek 1,2 ming tonna jun, 3,7 ming dona qorako'l qo'y terisi va 114,5 tonna asal davlatga sotildi [1].

1993-yil mobaynida dehqon (fermer) xo'jaliklarida 1992-yilga nisbatan qora mollar soni 35,8 ming boshga, shu jumladan, sigirlar 11,9 ming boshga, qo'y va echkilar soni 35,9 ming boshga, parrandalar 2,1 ming boshga ko'paydi. Shuni ham ta'kidlab o'tish joizki, barcha qoramollarning 66 foizi, sigirlarning 65 foizi, qo'y-echkilarning 73 foizi, cho'chqalarining 74 foizi, parrandalarning 84 foizi mustaqil fermerlar ixtiyorida bo'lgan [2].

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1993-yil 7-apreldagi "Jamoalar chorvachilik fermalari, dehqon (fermer) xo'jaliklari va qishloq xo'jaligidagi davlat tasarrufida bo'lmagan boshqa tuzilmalarga texnik hamda zooveterinariya xizmat ko'rsatish masalalari to'g'risida" gi 174-sonli qarorini amalga oshirish bo'yicha shu yili 4-may sanasida O'zbekiston

Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligining buyrug'i qabul qilindi.

Yangidan tashkil etilayotgan xususiy chorvachilik fermalari, dehqon (fermer) xo'jaliklari va qishloq xo'jaligidagi davlat tasarrufida bo'lmagan mulkchilik shaklidagi boshqa tuzilmalarga ko'rsatiladigan xizmatlarni kengaytirish, ularga normal ishlab chiqarish faoliyatlarini uchun shart-sharoitlar yaratib berish maqsadida tuman davlat veterinariya bo'linmalari huzurida jamoalar fermalari mulkidagi, dehqon (fermer) xo'jaliklari va aholi chorva mollariga pullik xizmat ko'rsatadigan zoovetpunktlar tashkil etish va ularni malakali mutaxassislar bilan ta'minlash vazifasi yuklatildi [3].

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1993-yil 7-apreldagi qarorini amalga oshirgan holda Qishloq xo'jalik vazirligi tomonidan viloyat qishloq xo'jaligi texnikalari birlashmalarida servis xizmati ko'rsatish bo'yicha bo'limlar tuzilib, tumanlarda 792 ta zooveterinariya punktlari tashkil qilindi. Shu jumladan, Qoraqalpog'iston Respublikasida – 66 ta, Andijon viloyatida – 36 ta, Buxoroda – 54 ta, Jizzaxda – 60 ta, Qashqadaryoda – 51 ta, Samarqandda – 42 ta, Surxondaryoda – 43 ta, Toshkentda – 86 ta, Farg'onada – 102 ta, Xorazmda – 51 ta zooveterinariya punktlari tashkil qilindi va faoliyat ko'rsata boshladi [4].

Chorva mahsulotlari, jumladan, go'sht va sutga bo'lgan davlat buyurtmasi 1994-yilda to'liq bekor qilingan [5]. Bu xo'jaliklarga o'z mahsulotlarini bozor narxlarida erkin sotish imkonini berardi. Fermerlarning qariyb 50 foizi sut, qariyb 40 foizi qoramol go'shtini davlat budjetidan moliyalashtiriladigan tashkilotlarga – shifoxonalar, bolalar bog'chalari, maktablar, faxriylar uylari va boshqalarga sotar edi. Sotishning yana bir muhim yo'li bozor hisoblanardi.

Ta'kidlash joizki, fermerlik harakati rivojlanishining dastlabki yillarida asosan chorvachilik yo'nalishidagi fermer xo'jaliklari vujudga kelgan. 1994-yil 1-yanvardagi O'zbekiston qishloq xo'jaligi vazirligining ma'lumotiga ko'ra, respublikada 14825 ta dehqon (fermer) xo'jaliklari bo'lib, ulardan 10998 tasi chorvachilik yo'nalishi bo'yicha bo'lgan[6]. Bu esa chorvachilikka istiqbolning dastlabki yillaridan boshlab alohida e'tibor qaratilganligidan dalolat beradi. Ushbu xo'jaliklarida 102,2 ming bosh qoramol, shu jumladan 37,1 ming bosh sigir, 90,1 ming bosh qo'y va echki, 3,5 ming bosh cho'chqa, 1,8 ming bosh ot, 78 bosh tuya, 2,1 ming asalari oilasi 89,4 ming bosh parranda, 1183 bosh nutriya va 1000 bosh quyon parvarish qilingan.

Chorvachilikdagi iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish, ushbu ishdagi mavjud kamchiliklarni bartaraf etish hamda xususiyashtirilgan fermalarda va dehqon (fermer) xo'jaliklarida chorvachilik mahsulotlari hajmlarini ko'paytirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1994-yil 23-fevralda "Chorvachilikda islohotlarni takomillashtirish, hamda dehqon (fermer) xo'jaliklari va xususiyashtirilgan fermalar mafaatlarni himoya qilish to'g'risida" gi o'z qarorini qabul qildi[7].

"O'zsoziqovqatsanoat" konserni, "O'zdonmahsulot" davlat konserni, chorvachilik fermalariga ajratilgan omuxta yem, sheluxa va shrot bilan o'z vaqtida topshirilgan edi. 1994 yil birinchi choragida respublikada 14825 ta dehqon (fermer) xo'jaliklari, shu jumladan 7538 tasi mustaqil, jamoa davlat xo'jaliklari bilan shartnoma asosida 7287 tasi faoliyat ko'rsatgan. Shulardan 30 va undan ortiq shartli bosh chorva mollari bor dehqon (fermer) xo'jaliklari soni – 975 ta, ularda 38577 ta shartli bosh chorva mollari mavjud bo'lgan[8].

Agrar sektori shaxsiy tomorqa xo'jaliklarini aholini oziq-ovqat, jumladan, chorvachilik mahsulotlari bilan ta'minlashga salmoqli hissa qo'shdi. 1994-yilda shaxsiy xonodonlarda respublikadagi jami qoramollarning 70 foizi, qo'y va echkilarning yarmi boqilgan. 1992-1993-yillarda bu xo'jaliklarning qishloq xo'jalik ishlab chiqarishi umumiy hajmidagi ulushi 30 foizdan 44 foizga yetdi. Ularda (1994 yil yakunlariga ko'ra) jami sutning 76 foizi, go'shtning 70 foizi yetishtirilgan[9].

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab respublika hukumati fermer xo'jaliklarini rivojlantirishga alohida e'tiborini qaratdi. Natijada, dehqon (fermer) xo'jaliklari soni yildan-yilga ortib bordi. 1994-yilning o'zidagina dehqon (fermer) xo'jaliklarining soni 1,9 baravar ko'payib, yil oxirida esa 25 mingdan ziyodni tashkil qildi. Shulardan 10 mingdan ortiq xo'jalik chorvachilikka ixtisoslashgan edi. Fermer xo'jaliklarida go'sht yetishtirish 3 baravar, sut yetishtirish 2,1 baravar, tuxum yetishtirish 1,3 baravar ko'paydi[10]. Joylarda yildan-yilga zooveterinariya xizmatini yaxshilash bilan bog'liq ishlar samalari tarzda yo'lga qo'yildi. Jumladan, 1996-yilda Surxondaryoda esa 3

mln. 311 ming so'mlik 520 ta shartnomalar tuzgan edi. Bundan tashqari aholining shaxsiy chorva mollariga, dehqon (fermer) xo'jaliklari, xususi chorva xo'jaliklari va boshqa nodavlat tuzulmalariga dori-darmon yetkazib berish maqsadida veterinariya aptekalari ochilib, ularga xizmat ko'rsatgan.

Surxondaryo viloyatida 1996-yilda jami 37 ta vetdorixonalar bo'lib, ulardan 19 tasi xususi va 18 tasi tuman, shahar hayvonlar kasalliklariga qarshi kurashish stansiyalariga qarashli edi. Ushbu dorixonalar orqali 848 ming so'mlik veterinariya dori-darmonlari sotilgan[11]. Ushbu yilda Surxondaryo viloyatida 1440 ta fermer xo'jaligi tashkil etilib, ularda 17209 bosh qoramol, shu jumladan 5475 bosh sigir, 20530 bosh qo'y-echki, 21600 bosh parranda, 1482 ta asalari uyasi, 94 bosh ot, 202 bosh cho'chqa bo'lib, 22472 gektar yer maydoni ajratilgan. Ular ixtiyoriga 172 haydov traktori va chopiq traktori, 120 ta pritsep, 12 ta yuk mashinasi berilgan. Fermerlardan Muzrabodlik Yodgorov 14,7 tonna go'sht, 18,9 tonna sut, Termiz tumanidan Xayitov 30 tonna sut, Ochilov 18,5 tonna go'sht davlatga sotishgan[12].

Shu davrga kelib, sohada erishilgan yutuqlar bilan bir qatorda ayrim kamchiliklar ham mavjud edi. Jumladan, respublikada faoliyat yuritayotgan 1871 ta shirkat xo'jaliklarining 451 tasida umuman chorva mollarining biror turi ham boqilmayotganligi eng salbiy holatlardan biri edi. Vaholanki, bu davrda chorva mollari parvarish qilinmayotgan molxonalar shirkat xo'jaliklari balansida bo'lib, hamon amortizatsiya ajratmalarini hisoblash davom etmoqda edi.

Xulosa va takliflar. Bu muammolarni hal qilish uchun quyidagilar amalga oshirildi:

- birinchidan, xo'jaliklar mavjud molxonalarda ularni ishlab chiqarish quvvatidan kelib chiqqan holda chorva mollarni asrashga alohida e'tibor berildi;

- ikkinchidan, fermalarni chorva mollari bilan ta'minlash imkoniyati bo'lmagan holatlarda ularning foydalanilmay yotgan qismini fermer va dehqon xo'jaliklariga uzoq muddatga ijaraga berish yoki umuman sotib yuborildi;

- uchinchidan, chorva mollariga ega bo'lmagan shirkat xo'jaliklarida 100-150 bosh qoramollarni boqadigan oilaviy pudrat shaklidagi ishlab chiqarish xo'jaliklari tashkil qilindi.

2008-yilning boshida respublikada qariyb 10 mingta chorvachilik fermer xo'jaligi va mas'uliyati cheklangan jamiyat shaklidagi 148 ta chorvachilik korxonasi faoliyat ko'rsatdi. Barcha toifadagi xo'jaliklarda qoramollar soni 2007-yilning oxirida 7,5 million bosh, jumladan sigirlar 3,1 qo'y va echkilar soni 12,6 million boshni tashkil qildi. 2007-yilda tirik vaznda 1,2 million tonna go'sht, 5,1 million tonna sut, 22,5 ming tonna jun ishlab chiqarildi[13].

Shu yillarda asosan sut yetishtirish rivojlangan edi. Qo'y-echkilarni parvarish qilish ko'proq Qashqadaryo, Navoiy, Samarqand va Surxondaryo viloyatlarida keng tarqalgan edi[14].

ADABIYOTLAR

1. O'zR QSSXV joriy arxivi O'zR QXV kollegiyasining 1994-yildagi 1-15 raqamli qarorlari yig'ma jildi. 233-varaq.
2. O'zR QSSXV joriy arxivi O'zR QXV kollegiyasining 1994-yildagi 3-4 raqamli qarorlari yig'ma jildi. 234-varaq.
3. O'zR QSSXV joriy arxivi, O'zR QXV ning 1993-yildagi qarorlari yig'ma jildi. 232-varaq.
4. O'zR QSSXV joriy arxivi O'zR QXV kollegiyasining 1994-yildagi 3-4 raqamli qarorlari yig'ma jildi. 231-varaq.
5. Vazirlar Mahkamasining 13-(1993-yil yanvar), 137-(1993-yil mart), 87-88-(1994-yil fevral-mart) sonli qarorlariga muvofiq barcha turdagi qishloq xo'jalik mahsulotlariga davlat buyurtmasining asta-sekin kamaytirilishi tadbiri ishlab chiqilgan edi.
6. O'zR QSSXV joriy arxivi O'zR QXV kollegiyasining 1994-yildagi 1-15 raqamli qarorlari yig'ma jildi. 232-233-varaqlar.
7. Karimov I.A. Dehqonchilik taraqqiyoti – farovonlik manbai. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi yig'ilishida so'zlagan nutqi. 1994-yil 18-fevral. – Toshkent: O'zbekiston, 1994. – B.63-67.
8. O'zR QSSXV joriy arxivi O'zR QXV kollegiyasining 1994-yildagi 3-4 raqamli qarorlari yig'ma jildi. 238-varaq.
9. O'zR QSSXV joriy arxivi O'zR QXV kollegiyasining 1994-yildagi 3-4 raqamli qarorlari yig'ma jildi. 241-varaq.
10. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohatlarni chuqurlashtirish yo'lida. – Toshkent: O'zbekiston, 1995. – B. 68.
11. O'zR QSSXV joriy arxivi O'zR QXV kollegiyasining 1996-yildagi qarorlari yig'ma jildi.
12. Surxondaryo viloyati davlat arxivi, 1091-fond, 1-ro'yxat, 290-ish, 5-varaq
13. O'zbekiston respublikasi davlat statistika qo'mitasi ma'lumoti.
14. O'zbekistonda chorvachilik: bugungi holat, muammolar va taraqqiyot istiqbollari. Agrar sektorni rivojlantirish tendensiyalari nuqtai nazaridan tahlil. Toshkent, 2010. – B. 67.